

KONVERGENCE NOVÝCH ČLENSKÝCH ZEMÍ EU A AKTUÁLNÍ PROBLÉMY

CONVERGENCE OF NEW MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION AND CURRENT ISSUES

Ing. Václav Žďárek

Anotace:

Článek se zaměřil na nominální a reálnou konvergenci vybraných nových členských států EU se zvláštním zřetelem na Českou republiku. Jsou diskutovány teoretické otázky týkající se těchto procesů. Význam obou spočívá v procesu dohánění vyspělých zemí méně vyspělými (catching-up). Nové členské země EU vykázaly v posledním období příznivé tempo ekonomického růstu, s příznivým vlivem na proces konvergence. I přes tento pozitivní vývoj reálné konvergence doprovázený současnou cenovou (nominální) konvergencí (změnami relativních cen a konvergencí cenových úrovní) je srovnatelná cenová úroveň české ekonomiky stále vychýlena směrem k nižší úrovni než by odpovídalo dosažené ekonomické úrovni. Konvergenční proces bude vyžadovat růst produktivity práce v ekonomice rychlejší než v EU. Růst cenové úrovně nepodložený růstem produktivity by nebyl dlouhodobě udržitelný, protože by ohrozil konkurenceschopnost českých firem. Relativně nízká cenová úroveň by mohla být závažným makroekonomickým problémem v poslední fázi před přijetím společné měny (např. v čase vstupu do ERM II, kdy je omezen kurzový kanál).

Klíčová slova: nominální a reálná konvergence, konkurenceschopnost, eurozóna, společná měna, nové členské země

Abstract:

This paper analyses the process of nominal and real convergence of the selected new Member States (NMS) of the European Union with special regard to the Czech Republic. Briefly it also discusses theoretical and methodological issues relating to this process in the economies of the NMS. The importance of nominal and real convergence is underlined in connection with a successful catching-up. The NMS economies experienced in recent years robust economic growth, which had a positive impact on the convergence process. Although this favourable development of real convergence is accompanied by a simultaneous price (*i.e.* nominal) convergence (changes in relative prices and a convergence of price levels), the comparative price level of the Czech economy is still biased toward lower level in comparison with the per capita income. The convergence process will require faster growth of prices in the economy than that achieved by the EU, which is to be underpinned, by productivity growth. Otherwise, it would undermine the competitiveness of Czech firms. The relatively lower price level could be a serious macroeconomic problem in the process of euro adoption (*e.g.* in time of entering the ERM II, when the exchange rate channel will be phased out).

Key words: nominal and real convergence, competitiveness, euro area, common currency, New Member States

1. ÚVOD*

Nové členské země EU (EU-8)¹ se připravují na vstup do měnové oblasti v Evropě (eurozóny), aby dokončily postup integrace. Některé z těchto zemí mají reálnou naději, že ještě před koncem tohoto desetiletí skutečně budou součástí této měnové unie (EMU), tak jak je tomu v případě Slovinska (od roku 2007 třináctý člen eurozóny). Je však zároveň skutečností, že přes prohlášení z minulosti, musí mnohé vlády revidovat svá původní (velmi často ambiciózní) záměry buď dobrovolně nebo více méně nedobrovolně, a to pod tlakem vnějších okolností (Maďarsko nebo Polsko²).

Ani v případě ekonomik EU splňujících požadavky na přijetí do měnové unie (Dánsko, Švédsko a Velká Británie) nepanuje jednoznačný názor na otázku, zda se stát členem EMU nebo nikoliv.³ Důvodů proč tomu tak je, existuje velké množství. Jedněmi z nejdůležitějších argumentů zastánců obou názorových směrů jsou otázky spojené s nominální a reálnou konvergencí ekonomik, které jsou často uváděny jako důvod, proč dané země nemá do měnové unie příliš spěchat.

Státy EU-8 (resp. EU-10) procházejí v posledním období (po roce 2000 a především v souvislosti se vstupem do EU v květnu roku 2004) výraznými změnami, které se v případě řady ekonomik projeví pozitivně oproti minulému vývoji v silném ekonomickém růstu, stlačení růstu cen, zlepšování vnější nerovnováhy. Naopak cenová úroveň a především produktivita práce jsou ve všech zemích EU-10 o poznání nižší, než by odpovídalo dosažené ekonomické úrovni. Přitom právě rozdíly v produktivitě a úrovni cenové hladiny mají významné implikace pro další zdravý vývoj ekonomiky, připravující se na přijetí společné měny.

Nelze očekávat, že by došlo k výrazným změnám v horizontu několika málo let. Zvyšování ekonomické úrovně bude pokračovat v následujících letech pomalejším tempem s tím, jak se budeme přibližovat úrovni Evropské unie. Naproti tomu růst cenové (mzdové) hladiny a produktivity práce by měl vykazovat vyšší než stávající tempo, aby bylo dosaženo bezproblémového integračního procesu zemí EU-10 do eurozóny. To by však mělo vycházet z takového přizpůsobování, které nevede k vysokému cenovému růstu (a v návaznosti na to i mzdovému) bez vztahu k produktivitě práce. Případná mzdově cenová spirála by vedla ve svých důsledcích pouze k poklesu reálné životní úrovně a zastavení konvergenčního procesu. Proto se nedá předpokládat dosažení průměrné evropské úrovně dříve než za několik desetiletí. Ostatně vyspělé státy, které se staly členy EU již v 80. letech minulého století, doposud nedosáhly ani ekonomické, ani cenové úrovně ostatních vyspělých zemí EU.⁴

Třebaže je přijetí společné měny především politickým rozhodnutím a ekonomická kritéria (nebo ekonomická teorie) může hrát pouze pomocnou úlohu, neměli bychom je ponechat zcela bez povšimnutí, a to přestože nám poskytují pouze vodítka a nikoliv jednoznačné odpovědi na závažné otázky v této oblasti.⁵

Tento článek by měla pojednat o teoretických a empirických problémech týkajících se nominální a reálné konvergence zemí EU-8 v souvislosti s přípravami na přijetí společné evropské měny. Jeho struktura je následující. V první části diskutují vybrané teoretické a metodické problémy spojené s mezinárodním srovnáváním a konvergencí ekonomiky v čase. Druhá část je zaměřena na empirickou analýzu, shrnuje a komentuje možné otázky a aktuální problémy, které je potřebné v této souvislosti řešit. Závěrečná část stručně přibližuje hlavní otázky, které je nutno uspokojivě řešit v souvislosti s procesem měnové integrace.

* Za cenné připomínky a upozornění, které pomohly ke zkvalitnění tohoto textu, děkuji pracovníkům CES VŠEM Praha V. Spěváčkovi a R. Vintrové.

Příspěvek vznikl s podporou grantu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

¹ V textu se zaměříme především na nové členské země bez Maltu a Kypru. Ekonomiky zemí EU-8 jsou z hlediska své velikosti a ekonomické struktury velmi odlišné, a to platí především pro Kypr a Maltu ve srovnání se zbytkem zemí EU-8. Obě tyto země navíc nebyly poznamenány systémem plánovaného hospodářství a netýkají se jich tak významné strukturální změny. Pokud bychom uvažovali i je, vždy na to upozorníme a použijeme zkratky EU-10.

² Viz OECD (2006), s. 50, kde je datum vstupu odhadováno na období mezi léty 2012–2014.

³ Příkladem může být test ministra financí ve Velké Británii (tzv. Brownův test), které stanovil pět kritérií, jež mají být splněna, před vstupem do EMU (např. viz Dinan, 2005, s. 514).

⁴ Důsledky spojené s rychlou konvergencí příkladně ilustrují zkušenosti sjednoceného Německa viz Rother, Süppel (2003).

⁵ Tak je tomu v případě kritérií cyklické a strukturální sladění ekonomiky se zeměmi eurozóny – např. přesná výše korelačního koeficientu cyklickou sladění HDP nebo podíl (výše) otevřenosti ekonomiky mohou být pouze doporučením. V této souvislosti je nutné poznamenat i na vliv ukazatelů sama na sebe, jak nám dokládá teorie endogenity optimálních měnových oblastí (OCA).

2. TEORETICKÉ KONCEPCE A METODOLOGIE

O jednotlivých teoretických problémech souvisejících s reálnou a nominální konvergencí a problematikou mezinárodního srovnání jednotlivých ekonomik (včetně přehledu relevantní literatury), je možné získat mnoha článcích např. viz Vintrová, Žďárek, 2006; Žďárek, 2006 nebo Tumpel-Guregell, Mooschlechner, 2003b. Přesto alespoň stručně shrneme hlavní souvislosti problematiky reálné a nominální konvergence.

Konvergence je chápána jako proces, který představuje přibližování se určité úrovni, resp. snižování rozdílu mezi dvěma veličinami čase (tj. difference obou proměnných se v čase zmenšuje směrem k nulové hodnotě)⁶. Rigorózní teoretické vymezení podává např. Greene (2003).

Chápání pojmu nominální a reálná konvergence není mezi jednotlivými autory jednoznačné, a je tudíž vhodné věnovat mu bližší pozornost. Reálná konvergence představuje přibližování ekonomické úrovně k úrovni jiné vyspělé země nebo skupiny zemí (v rámci integračního seskupení). Zpravidla se měří pomocí ukazatele HDP na obyvatele (HDP *per capita*), který vylučuje vliv cenových úrovní a představuje skutečnou výši produkovaného zboží a služeb danou ekonomikou.⁷

V případě reálné konvergence (tzv. koncept absolutní konvergence) je teoretickou fundací neoklasická teorie růstu, která předpokládá přibližování se stálému stavu (shodnému pro všechny ekonomiky), jenž je ovlivněn řadou charakteristik a parametrů dané ekonomiky (úspory, růst populace, míra opotřebení používaných kapitálových statků atd.).

Tato koncepce byla testována a potvrdila se pro relativně vyspělé země světa (např. studie Williamsona z roku 1965, viz Bradley, Petrakos, Traistaru, 2005). V ostatních případech však selhávala. Moderní teorie jsou spojené s důrazem na podobu kapitálu v širokém pojetí (lidský kapitál, veřejný kapitál, technologie), což způsobuje neklesající, resp. rostoucí výnosy z používaného kapitálu. Výsledkem je nejen možnost pokračování rozdílů v ekonomické úrovni (tj. konvergence a divergence), ale i prohlubování rozdílů mezi zeměmi se shodnou úrovní, díky existenci „příhodné kombinace“ různých faktorů. Ve svém souhrnu to vedlo a stále ještě vede k nutnosti hledat alternativní koncepty a vysvětlení.

Vznikají moderní koncepty teorie endogenního růstu, které rozšiřují koncept neoklasického kapitálu (rozšíření o lidský kapitál, veřejný kapitál, viz Barro, Sala-i-Martin, 2004), přikládají význam řadě dalších faktorů doposud opomíjených jako je vzdělání populace, kvalita institucionálního prostředí apod.⁸ Na základě těchto odlišných vybavení jednotlivých ekonomik neexistuje jeden stálý stav pro jinak shodné ekonomiky (mezní produkt široce pojatého kapitálu nevykazuje klesající výnosy). Tyto modely jsou schopné teoreticky popsat empirií doložený vývoj ekonomik s vyšší mezerou v ekonomické úrovni, které rostou rychleji než jiné (ale též mohou některé země růst rychleji než ostatní i přes dosaženou vyšší ekonomickou úroveň), naopak jiné mohou stále zaostávat (v empirickém testování se jedná zejména o rozmanité modely tzv. podmíněné a nepodmíněné konvergence, např. β -konvergence (země s nižší relativní úrovní rostou rychleji než země vyspělejší), σ -konvergence (informuje o průběhu konvergence v čase), viz např. Barro, Sala-i-Martin, 2004).

V případě tranzitivních zemí se k těmto problémům ještě připojují obtíže s transformačními a strukturálními změnami, nedostatečným pokrytím území statistickými šetřeními, specifickými externími vlivy apod. Proto je nutné závěry většiny těchto studií brát s velkou rezervou, spíše jako indikativní faktor než jako seriózní stavební kámen. Empirické testování (přehled např. viz Tumpel-Guregell, Mooschlechner, 2003a, 2003b; Bradley, Petrakos, Traistaru, 2005) se uskutečňuje na základě údajů o ekonomice Spojených států amerických a v Evropě (není třeba příliš zdůrazňovat, že výsledky jsou velmi rozdílné).

V případě nominální konvergence je situace složitější – koncízní definice prozatím není a záleží tak na přístupu autora. Nominální konvergence je tedy chápána jako proces v širší podobě (konvergence

⁶ Konvergence (přesně řečeno pravděpodobnostní konvergence) je formálně zapisována jako: $\lim_{t \rightarrow \infty} P(|x_t - y_t| > \delta) = 0$, kde x_t (y_t)

je veličina např. HDP země x a HDP země y (nebo integračního seskupení) v čase t , δ je libovolné kladné číslo.

⁷ Např. Slavík (2005) chápe reálnou konvergenci i jako strukturální sblížení ekonomik nebo používaných technologií.

⁸ Endogenní modely je možné rozdělit do tří skupin podle toho, jaký faktor je pokládán za hlavní determinantu růstu – např. druhá generace zdůrazňuje endogenní tvorbu technologií, naopak současná (třetí) generace kladoucí důraz na endogenní tvorbu institucí (ale omezující externalitu a spillover efekty, které jsou hlavním v generaci první).

absolutních hodnot a temp růstu, a to v souvislosti s maastrichtskými kritérii⁹, tj. nominálními veličinami (úrokové sazby, míra inflace, schodek a dluh veřejných financí, kurzové kritérium a kritéria stanovená jako pomyslný etalon pro jejich plnění) nebo úžeji v podobě sblížení jednotlivých ekonomik v cenových (a ekonomických) úrovních (viz Frait, Komárek, 2004).¹⁰

Vztah mezi reálnou a nominální konvergencí, tj. závislost dosažené ekonomické úrovně (HDP *per capita*) a cenové úrovně, je oboustranný, vzájemně se ovlivňující a podmiňující. Země na nižší ekonomické úrovni zpravidla vykazuje nižší cenovou a mzdovou úroveň (viz níže). Vzestup ekonomické úrovně je provázen růstem cenové hladiny (a rovněž zhodnocováním měnového kurzu) a tak konkurenceschopnost domácích firem založená na nákladové výhodě se postupem času vytrácí a má-li si ekonomika uchovat svou dynamiku, je nutno přejít k necenovým (kvalitativním) formám konkurence.

Při platnosti poměrně striktních předpokladů teorie PPP¹¹ (*purchasing power parity*, viz např. Officer, 1976) by ceny obchodovatelných statků měly být mezi jednotlivými zeměmi při přepočtu na jednu měnu stejné (mezinárodní arbitráž by měla vést k jejich vyrovnání v dlouhodobém horizontu). Odlišnosti v úrovních cenových hladin by plynuly z rozdílů cen neobchodovatelných statků v ekonomice a jejich významnosti (relativní váze), a to v závislosti na dosažené ekonomické úrovni (výše důchodu na hlavu, úroveň mezd). Vyšší dosažená ekonomická úroveň by implikovala vyšší cenovou hladinu.

Tato vzájemná vazba je však v realitě narušována řadou skutečností. Především je to existence obchodovatelných a neobchodovatelných statků (vymezení viz dále) a i v rámci obchodovatelných statků existují mezi zeměmi odlišnosti. Přesto často uskutečňovaná empirická pozorování vztahu mezi cenovou úrovní a ekonomickou úrovní však vykazují jistou závislost obou proměnných (viz níže) a potvrzují tak naznačené tvrzení (viz Balassa, 1964; Samuelson, 1964), které vysvětluje rozdíly cenových národních úrovní odlišnou produktivitou práce v sektoru obchodovatelných statků mezi jednotlivými zeměmi. Podrobnější teoretickou diskusi a rozvedení uvedeného vztahu uvádějí např. Čihák, Holub (2001).

Vyrovňování cen statků mezi zeměmi, tj. prosazení zákona jediné ceny (*law of one price*), resp. v jeho rozšířené podobě absolutní teorii parity kupní síly brání v realitě řada faktorů (překážky spojené s volným obchodem, existence transportních a transakčních nákladů apod.)¹². V praxi jsou tedy pozorovány rozdíly nejen mezi neobchodovatelnými statky, ale i mezi obchodovatelnými statky. (Statkem v dalším textu je obecné označení jak pro zboží, tak pro služby.)

V případě mezinárodních srovnání se potýkáme při hodnocení a zobecňování s dalšími problémy plynoucími z rozdílnosti národních postupů při konstrukci shodně pojmenovaných ukazatelů (a to i v rámci jednotných metodologických standardů jako je např. systém národních účtů ESA 1995). V rámci EU národní statistické úřady respektují jistá pravidla (vypracovaná na půdě EUROSTATu), která umožňují mezinárodní srovnání.

Pro reálnou konvergenci je, jak jsme již uvedli, důležitý vývoj ukazatele reálného HDP per capita. Státy EU-8 (ale i další země v EU) zaznamenávají výrazné strukturální změny svých ekonomik, Tento vývoj zákonitě vede k rychlému zastarávání cen používaných při převodech do stálých cen a pro zachycení „věrného“ obrazu by byla nutná častější aktualizace, než je standardní období 5 let. Tento problém je v současné době řešen přechodem z vykazování reálných temp růstu ve stálých cenách na tzv. metodu řetězení. Dalším je problém samotného výpočtu HDP na základě produkční metody, kde nastala velká změna spojená s tzv. realokací FISIMu. Nový způsob vede ke změnám v absolutní výši HDP a dopad na tempa růstu může být významný a vzájemná tempa členských zemích EU jsou tak do provedení revize do jisté míry nesrovnatelná. (Např. v Maďarsku se změna tempa růstu pohybuje na úrovni desetin p.b., v případě méně vyspělých zemí jako je Estonsko může jí o celé p.b., viz WB, 2006, v případě ČR jsou změny v řádech desetin p.b.).¹³

⁹ Tato kritéria jsou stanovena tak, aby bylo možné posuzovat vývoj dané ekonomiky usilující o vstup do eurozóny, tj. dosažení „plného a rovnoprávného“ postavení v souvislosti s ostatními členskými státy v EU.

¹⁰ V článku se držíme chápání nominální konvergence jako konvergence cen nebo, je-li uvedeno, jako konvergence všech nominálních veličin.

¹¹ Teorie PPP může být chápána ve dvojí smyslu např. viz Officer (1976). Buď jako teorie měnového kurzu nebo jako prostředek pro mezinárodní srovnávání.

¹² Výčet možných překážek arbitráže (viz např. Skořepa, 2001).

¹³ Dalším problémem, kterému se nevěnujeme, je **zlepšování směnných relací** (terms of trade, T/T), kdy ceny vývozu zboží a služeb rostou rychleji než ceny dovozu. V EU-25 je vývoj směnných relací nejpříznivější v ČR (s výjimkou Litvy), od roku 1995 do roku 2004 se zde T/T zvýšily o 12 %. Ze zemí střeoevropské pětky se vyvíjely dlouhodobě příznivě T/T též ve Slovinsku. Naopak v Polsku a na Slovensku byl jejich vývoj silně nepříznivý, a to zejména v období do roku 2000, resp. 2001, viz např. Vintrová (2005).

Zlepšení T/T není v tempu růstu HDP ve s.c. zachyceno, neboť se chápe jako cenová změna. Přínos zlepšených T/T však zůstává k dispozici dané ekonomice a zvyšuje její reálný důchod nad rámec, vymezený růstem celkového produktu. Tento jev je zachycen v alternativním ukazateli reálného hrubého domácího důchodu (RHDD), který statistika národních účtů zavedla v metodice ESA 1995.

3. SOUČASNÝ STAV KONVERGENCE – EMPIRIE

V empirické části se blíže zaměřím na skutečný vývoj reálné a nominální konvergence v období 1995–2005 a celé období rozdělím na dvě dílčí periody (1995–2000) a (2001–2005). Tyto intervaly jsou zvoleny více méně arbitrárně, abychom odlišili rozdílné fáze skutečného vývoje. Alternativním pohledem může být provedení periodizace: 1996–1998 a 1999–2004, která souvisí se vstupem vybraných zemí do eurozóny (zavedením společné měny).

3.1 Reálná konvergence

Za období let 1995–2005 největší posun v reálné konvergenci zaznamenaly ty země, které vycházely z poměrně nízké úrovně (pobaltské státy), naproti tomu relativně nižší je v případě vyspělejších zemí (na což se v řadě případů zapomíná a zkresluje se tím skutečné výsledky analýzy, viz tab. 1).

V reálné konvergenci mezi státy EU-5 byla v období let 2001–2005 na prvním místě ČR následovaná Slovenskem a Slovinskem. Pro srovnání jsme uvedli i případ dvou méně vyspělých zemí EU, kde na jedné straně je v konvergenci úspěšné Řecko a na druhé straně divergující Portugalsko.¹⁴

Tab. č. 1 HDP na obyvatele v PPS ve vybraných zemích EU v letech 1995–2005 (EU-25 = 100)

	1995 ¹	2000	2004	2005	Změna v p. b.		
					1995 – 2005	1995 – 2000	2001 – 2005
Česká republika ²	68,4	63,7	70,0	73,1	4,7	-4,7	8,2
Maďarsko ²	48,4	52,7	60,0	61,1	12,7	4,3	5,3
Polsko	40,6	46,8	48,9	50,0	9,4	6,1	3,8
Slovensko	43,9	47,3	52,9	55,1	11,3	3,4	6,6
Slovinsko	67,7	72,6	78,9	80,0	12,2	4,9	5,9
Estonsko	33,5	40,8	51,1	57,3	23,7	7,2	15,0
Litva	33,5	38,3	47,6	52,1	18,6	4,8	11,8
Lotyšsko	29,0	35,3	42,7	47,0	18,0	6,3	10,0
Kypr	80,6	81,1	82,4	83,3	2,7	0,4	0,1
Malta	..	78,6	69,6	69,2	-5,3
Portugalsko	74,8	80,6	72,2	71,4	-3,5	5,6	-8,4
Řecko	70,3	72,6	81,9	82,1	11,7	2,3	8,5

¹ Odhad EUROSTATu; ² Údaje za Českou republiku a Maďarsko nejsou zcela srovnatelné, neboť v nich je od roku 1995 (ČR), resp. od roku 2002 (Maďarsko) obsažena metodická změna (nový způsob zahrnování tzv. FISIM), která úroveň HDP ve vztahu k EU-25 v letech 2004 a 2005 poněkud zvyšuje. Nesrovnatelnost se rovněž týká údajů v časové řadě – změna k roku 1995 a k roku 2000 může být zkreslena směrem nahoru zhruba o 2 p. b.

Pramen: EUROSTAT, 2006, cit. 29. 6. 2006; vlastní výpočty.

3.2 Nominální konvergence

Jiný pohled na změny v cenové úrovni nových členských zemí EU shrnuje tabulka 2. Je z ní patrné, že v období let 1995–2005 pouze jedna jediná ekonomika vykázala pokles cenové úrovně (Slovinsko o 1,0 p.b.), velmi nízký růst zaznamenal pouze Kypr (4,0 p.b.). Česká republika vykázala růst 17,5 p.b., což je téměř shodné s růstem cenové úrovně Maďarska (16,8 p.b.) nebo Lotyšska (16,8 p.b.), naopak Polsko vykázalo růst 10,3 p.b., Slovensko 13,9 p.b. V případě ČR však byl růst rovnoměrněji rozložen, v Maďarsku je významný nárůst v posledních pěti letech (2001–2005), obdobně na Slovensku.

Vezmeme-li za základ úroveň cenové hladiny v české ekonomice, je zajímavé její vyjádření v relaci k ostatním zemím EU-5. Oproti Polsku a Slovensku je ČR na o něco vyšší úrovni (přibližně o 2 p.b.), což odpovídá dosažené ekonomické úrovni. Naopak oproti Maďarsku a Slovinsku máme nižší cenovou úroveň, i když naše ekonomická úroveň je vyšší (vzhledem k Maďarsku) a nižší vůči Slovinsku. Velmi rychlý růst cenové úrovně v Maďarsku by si zasloužil detailní analýzu příčin, které k němu vedly,¹⁵

¹⁴ Vysvětlení tohoto jevu – stagnace HDP na hlavu v posledních letech, v delším období růst – není jednoznačné (viz Cunha, 2006). Jistý vliv měla snaha o dodržení Paktu stability a růstu po překročení limitu v roce 2001 (výrazná fiskální restrikce vedoucí ke stagnaci portugalské ekonomiky, např. viz Sell, 2004), ale též rozšíření EU, které vedlo investory k realokaci (resp. nové lokaci) svých investic směrem od relativně dopravně náročného a na kvalifikovanou pracovní sílu chudého Portugalska, do nových členských zemí EU.

¹⁵ V případě Maďarska je jedním z možných vysvětlení je fakt, že řada obyvatel Rakouska dojíždí do sousední země a využívá místních levnějších služeb (tj. neobchodovatelných statků) již řadu let. Efektem mohl být růst jejich cen do té míry, že se odrazil i v celkové cenové úrovni. Pro potvrzení těchto závěrů by bylo nutné získat data o vývoji cenové úrovně.

obdobně je zajímavý vývoj v Polsku, kde od roku 2001 (úroveň 57,3 %) nastal výrazný pokles CPL až na úroveň 47,7 % (rok 2004), který by do vyrovnání výrazným skokem v posledním roce.¹⁶

Tab. č. 2 Vývoj relativních cenových úrovní HDP ve vybraných zemích EU v letech 1995–2005 (EU-25 = 100)

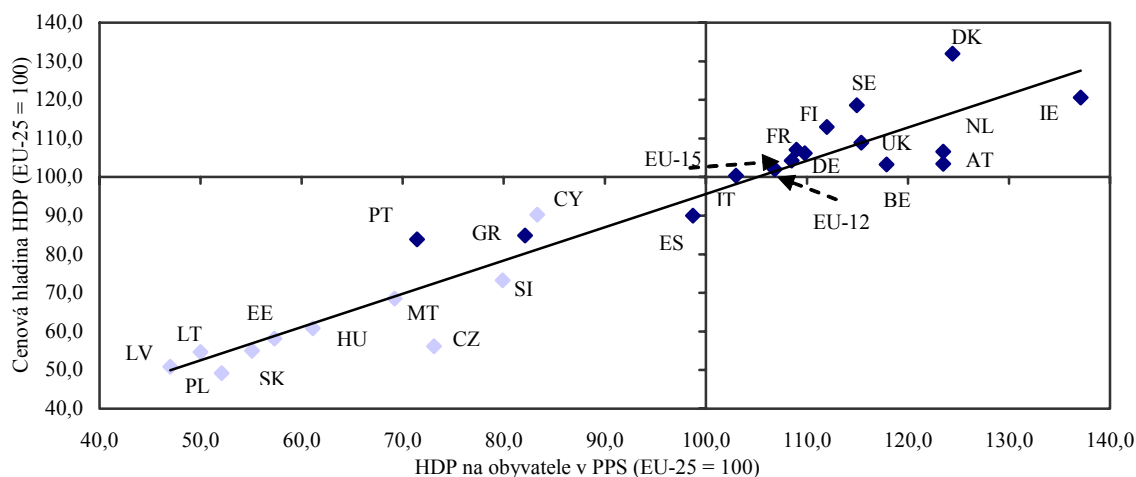
	EU – 25 = 100				Změna v p. b. ²			ČR = 100 (2005)
	1995	2000	2004	2005	1995 – 2005	1995 – 2000	2001 – 2005	
Česká republika	38,7	46,1	53,5	56,1	17,5	7,4	7,3	100,0
Maďarsko	44,0	47,2	58,8	60,8	16,8	3,2	11,7	108,4
Polsko	44,4	52,1	47,7	54,7	10,3	7,7	-2,6	97,4
Slovensko	41,2	43,2	52,5	55,0	13,9	2,0	11,5	98,0
Slovinsko	74,3	71,9	73,2	73,3	-1,0	-2,4	1,2	130,5
Estonsko	38,5	52,4	57,8	58,2	19,8	14,0	2,5	103,7
Litva	25,0	45,5	49,1	49,2	24,2	20,5	2,8	87,6
Lotyšsko	33,3	50,7	49,5	50,9	17,6	17,4	-1,0	90,7
Kypr	86,4	87,7	89,8	90,3	3,9	1,3	3,0	160,8
Malta	..	69,0	68,4	68,5	-3,1	122,0
Portugalsko	75,0	74,1	82,9	83,8	8,8	-0,9	7,9	149,3
Recko	78,0	78,8	81,7	84,9	6,9	0,8	5,2	151,2

Pramen: EUROSTAT, 2006, cit. 29. 6. 2006; vlastní výpočty.

3.3 Vztah reálné a nominální konvergence

Na grafu 1 je zachycen velmi často používaný vztah mezi ekonomickou úrovní a cenovou hladinou všech zemí EU. Korelace mezi ekonomickou úrovní (vyjádřenou HDP per capita v PPS) a cenovou úrovní celkového HDP je v seskupení zemí EU-25 velice těsná. Sklon regresní přímky (0,86) je poměrně blízko jedné, jak teoreticky ukázali Čihák, Holub (2001), jednotkový sklon přímky přitom není podmínkou, protože jeho hodnota je ovlivněna podílem neobchodovatelných statků na HDP a podílem kapitálu použitého na produkci neobchodovatelných statků. Vysvětlující schopnost této jednoduché regrese je velmi vysoká (91 %).

Graf č. 1 Vztah ekonomické a cenové úrovně (EU-25 = 100, rok 2005)

Poznámka: Lucembursko z analýzy vypuštěno. Regresní rovnice má tvar $CPL = 0,952 + 0,861 \cdot HDP$, koeficient korelace $R^2 = 0,91$.

Pramen: EUROSTAT (2006), cit. 29. 6. 2006; vlastní výpočet.

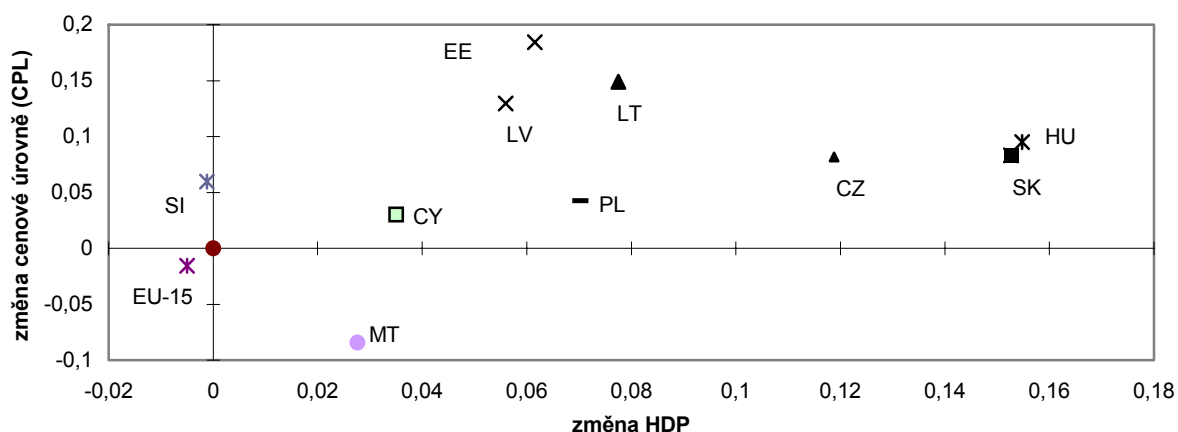
Je patrné, že cenová hladina české ekonomiky je vzdálena od cenové hladiny v EU směrem dolů daleko více, než by odpovídalo rozdílu v ekonomické úrovni. Cenová úroveň ostatních ekonomik leží buď přesně na regresní přímce, vyjadřující závislost mezi ekonomickou a cenovou úrovní, nebo v její těsné blízkosti (diskuse možných příčin viz níže). Z nejvyspělejších zemí EU se odlišují země severní

¹⁶ Protože tento vývoj není zcela obvyklý, není zcela jasné, proč k němu došlo a zda nenastaly problémy s vykazovanými údaji.

Evropy a pak také Francie – jejich cenová úroveň je vychýlena směrem nahoru, naopak směrem dolů v případě Rakouska či Španělska.

Pro naše účely je rovněž zajímavá změna v ekonomické a cenové úrovni za státy EU-10, kterou zachycuje graf 2. Vidíme skupinu zemí, která vykázala (v odlišné kombinaci) růst jak ekonomické, tak cenové úrovně (první kvadrant). Pokud bychom využili pomyslné osy (linie 45°) kvadrantu, je i zde vidět diferencovaný vývoj, a to mezi pobaltskými zeměmi (reálná konvergence rychlejší než nominální) a EU-4 bez Slovinska (nominální konvergence rychlejší než reálná). Vymyká se pouze Malta (cenový růst a ekonomická divergence) a Slovinsko (stagnace cenové úrovně a reálná konvergence).

Graf č. 2 Změna HDP (v PPS per capita) a cenové úrovně (CPL) v zemích EU-10 v letech 1999–2005

Pramen: EUROSTAT (2006), cit. 29. 6. 2006; vlastní výpočet.

4. AKTUÁLNÍ PROBLÉMY

Zatímco ve většině zemí střeoevropské pětky, nejsou rozdíly cenové (mzdové) a ekonomické úrovně příliš významné, v České republice je situace zásadně odlišná. V empirické části jsme uvedené souvislosti naznačili v tabulce 2 (ani změny v čase nejsou příliš významné). Cenová konvergence se uskutečňuje dvěma kanály (a jejich vzájemnými kombinacemi) – pohybem měnového kurzu a inflačním diferenciálem.¹⁷ Problémem české ekonomiky je ta skutečnost, že cenová konvergence je „tažena“ převážně kurzovým kanálem (zhodnocováním měnového kurzu) a jen z malé části mírou inflace. Následující tabulka 3 ukazuje pohyb reálného efektivního měnového kurzu, který zahrnuje vliv změn nominálního kurzu i diferenciál cenového vývoje na konkurenceschopnost domácí ekonomiky. Nejvyšší zhodnocení REER vykázalo Maďarsko, díky kombinaci vyšších měr inflace a apreciacie forintu (7,5 %). Na dalším místě je ČR (4,9 %) a Slovensko (3,8 %).

Tab č. 3 – Měnový a cenový vývoj v zemích EU-8

	Měnový kurz vůči euru		HICP ¹⁾		REER ²⁾	
	Průměrná roční změna ³⁾ (%)	Rok 2005 (%)	Průměrný roční růst ³⁾ (%)	Rok 2005 (%)	Podíl 2005/2000	Průměrná roční změna ³⁾ (%)
Česká republika	3,6	7,1	2,3	1,6	1,267	4,86
Maďarsko	0,9	-0,0	6,5	3,5	1,436	7,51
Polsko	-0,0	12,5	3,9	2,2	0,970	-0,60
Slovensko	2,0	3,7	6,9	2,8	1,205	3,80
Slovinsko	-3,1	0,0	6,1	2,5	1,050	0,98
Estonsko ⁴⁾	0,0	0,0	3,6	4,1	1,150	2,84
Litva ⁴⁾	1,4	0,0	1,0	2,7	1,073	1,42
Lotyšsko	-2,9	-4,5	3,8	6,9	0,891	-2,27

Poznámka: ¹⁾ Vývoj HICP: EU-25 2,2 %, EU-15 2,0 %, eurozóna 2,2 %. ²⁾ Báze REER rok 1999 = 100, deflováno ULC za celou ekonomiku, váhy za 34 vyspělých zemí. ³⁾ Průměr za období 2000–2005. ⁴⁾ měnový výbor.

Pramen: EUROSTAT, 2006, ECFIN, 2006, vlastní výpočty.

¹⁷ Rychlejší růst cen je zdůvodňován prostřednictvím Balassova-Samuelsonova teorému (např. viz Čihák, Holub, 2001).

Srovnáme-li vývoj HICP v průměru za období ČR spolu s Litvou zemí s velmi nízkou mírou inflace (pod 2,5 % v ročním průměru). Je užitečné si v této souvislosti uvědomit, že příliš nízká míra inflace tj. de facto situace požadovaná maastrichtským kritériem, by mohla v tranzitivní ekonomice (vzhledem k problémům s jejím měřením) vést k „podvázání“ ekonomického růstu. Zároveň platí, že „zlomení“ inflačních očekávání, která mají v mechanismu svého utváření ekonomickými subjekty velmi často výrazně zastoupenou adaptivní složku, je pro měnové autority obdobně závažným problémem. (Proto by tedy měnová autorita měla pracovat s odhadovaným růstem produktivity práce, uvažovaným zkrácením při výpočtu míry inflace a požadovaným kritériem. Kombinací všech těchto hledisek by měl vzniknout kompromis, který nebude mít vliv ani na tempo reálné, ani nominální konvergence.)

Uvědomíme-li si, že zatímco pohyb měnového kurzu výrazně dopadá na exportující podniky (a naopak na importující podniky), pohyb domácí cenové hladiny je rovnoměrněji rozložen na všechny subjekty v ekonomice. Cenové relace byly z minulosti špatně nastaveny a jsou stále do značné míry ovlivněné minulými rozhodnutími a způsobem cenové tvorby, ale též cenovými změnami souvisejícími se strukturálními změnami v ekonomice, změnami poptávky atd. (Proto dochází k zákonitému procesu nápravy cenových relací, a to v závislosti na pružnosti dílčích cen.)

V posledních letech panuje na trzích spotřebitelských komodit výrazná konkurence daná převisem nabídky nad poptávkou. Připočteme-li k tomu klesající náklady dopravy a dalších transakční náklady (i díky vstupu do EU) podporované procesem globalizace, je více než zřejmé, že orientace podniků usilujících o dlouhodobou konkurenceschopnost nemůže být založena na nákladové výhodě. Růst měnového kurzu je do značné míry dán růstem konkurenceschopnosti domácích produktů, které díky „nálepce EU“ získávají trhy a zákazníky přece jen snadněji, než když byly chápány jako země transformující „odněkud z východu“.

Závažnou otázkou, kterou se musí zabývat země EU-8 (mimo Slovinska), je stanovení centrální parity měnového kurzu v rámci ERM II (tj. vytvoření prostoru pro případnou apreciaci nebo depreciaci meny) a následně tzv. konverzního poměru. Tento přepočítací poměr totiž bude představovat zásadní faktor ovlivňující skutečnost, zda všechny nominální veličiny budou při přechodu na společnou měnu výrazně a nebo méně výrazně „stlačeny“. Špatně, resp. nevhodně nastavený konverzní poměr domácí měny vůči euru by mohl vést k problémům, jichž jsme svědky např. v Německu (nadhodnocený kurz a z toho rezultující šok), nebo naopak k „příznivému“ konjunkturálnímu výkyvu. Ani jedna z variant není příliš žádoucí, a proto je otázka nastavení parity asi nejzávažnějším problémem k řešení. Vzniklé rozdíly se budou v prostředí měnové unie je velmi těžko odstraňovat. Na rozdíl od některých autorů (viz Dědek, 2006) se zdá být vhodnější situace, kdy přijetí společné měny bude odsunuto o několik let a vzniklý prostor umožní dosažení odpovídající reálné, ale především nominální úrovně.¹⁸

Na druhou stranu není možné odkládat přijetí eura, pokud by členy EMU byly všechny sousední státy. Je rovněž diskutabilní, jaké důsledky by mohlo mít posunutí takového termínu. V případě zemí s problémy (Maďarsko) již finanční trhy akceptovaly odklad, v případě ČR tomu tak stále není a reakce je tedy nepředvídatelná.

Vzhledem k nastíněným souvislostem se zdá být optimální strategií posunutí termínu o dva roky (tedy na rok 2012), který tak bude odpovídat realistickým prognózám i po další státy Polsko a Maďarsko (pouze Slovensko se může stát členem eurozóny již v roce 2009, jestliže však nové povolení uspořádání nebude spojeno se zásadními změnami priorit hospodářské politiky oproti předchozí vládě, které by zkomplikovalo situaci).

5. ZÁVĚR

Většina zemí EU-8 vykazuje příznivé výsledky v oblasti reálné konvergence. Naproti tomu nominální konvergence je spojena v případě některých zemí s doposud otevřenými otázkami, které budou muset

¹⁸ Nediskutovali jsme problém nekonzistence maastrichtských kritérií, např. cenové a kurzové stability. Tato kritéria sou spíše vhodná pro země s dosaženou jistou ekonomickou úrovní a nikoliv transformující se ekonomiky typu ČR nebo Polska. Snaha o jejich dodržení je totiž v rozporu s důležitějším cílem (z pohledu uchazečů o společnou měnu), a to s cílem reálné konvergence ekonomiky.

Většina zemí EU-8 navíc stojí též před řadou nevyhnutelných kroků, které vyžadují vysoké náklady a jejichž dopady nejsou zcela vyčíslitelné (reformy sociálního a vzdělávacího systému apod.).

být dříve či později uspokojivě vyřešeny. S tím, jak se blíží datum vstupu země do eurozóny, budou nabývat na stále větším významu.

Potenciálním problémem české ekonomiky je výrazná odchylka cenové úrovně v ekonomice od předpokládané hodnoty vzhledem k dosažené ekonomické úrovni. Tato skutečnost je poměrně závažným ekonomickým problémem nejen v současnosti, ale především pro budoucí vývoj celé ekonomiky. Cenová úroveň české ekonomiky se sice bude v dalších letech zvyšovat jak vlivem inflačního diferenciálu nebo měnového kurzu, tak také spontánními procesy. Růst cenové úrovně poplyne z růstu produktivity práce, reálných příjmů a tendence ke sblížení spotřebních zvyklostí.

Bude-li však i nadále docházet k procesu nominální konvergence nikoliv změnou cen, ale především prostřednictvím apreciacie měnového kurzu, jak je tomu v české ekonomice, představuje to problém v případě vstupu do systému ERM II a především následně při vstupu do prostředí eurozóny.

Nastal tedy nejvyšší čas pro seriózní analýzy a navazují diskusi nad přijetím společné měny, tj. nad kalkulací přínosů a nákladů spojených s tímto krokem. (Prozatím ji uskutečnilo pouze Slovensko.) Má-li být dodržen termín rok 2010, musí být rozhodnuto o provedení jednotlivých kroků již během podzimu 2006 a na jaře 2007, což by znamenalo vstup české koruny (ale i forintu nebo zlotého) do mechanismu směnných kurzů ERM II.

Klady společné měny jsou odlišné podle zemí EU-8. Ve většině z nich odpadnou transakční náklady, nejistota ohledně směnného kurzu a případné náklady arbitráže (hedgingu). Výhody snížení úrokových sazeb se netýkají ČR. Naopak náklady spojené s přijetím společné měny nejsou pouze technického rázu (stažení staré měny a uvedení nové do oběhu), náklady na informační kampaň, monitoring cenového vývoje, který má napomoci řešit problém s vnímáním cenového vývoje při zavádění společné měny. Měly by však být uváženy náklady plynoucí ze „zafixování“ domácích cen, mezd, penzí atd. konverzním poměrem, jež se v prostředí měnové unie velmi těžko odbourávají a jež budou mít výrazný vliv na konkurenceschopnost domácích podniků.

LITERATURA:

Balassa, B.: The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal. *The Journal of Political Economy*, December 1964, No. 6, s. 584–596.

Barro, R. J., Sala-i-Martin, X.: *Economic Growth* (2nd edition). Cambridge, MA, MIT Press, 2004, 654 stran, ISBN 0-262-02553-1.

Bradley, J., Petrakos, G. C., Traistaru, I. (eds.): *Integration, growth and cohesion in an enlarged European Union*. New York, Springer 2005. (ZEI studies in European economics and law 7.), 348 stran, ISBN 0-38722-853-5.

Cunha, G. Peníze EU zrychlily růst Portugalska. *Hospodářské noviny*, 21. 2. 2006 (úterý), č. 37, s. 25.

Čihák, M., Holub, T.: Cenová konvergence k EU – pár nezodpovězených otázek. *Finance a úvěr*, 2001, č. 6, s. 331–349.

ČNB: Zpráva o inflaci. ČNB, Praha leden 2006, 84 s.

Dědek, O.: Rizika výzvy měnové strategie k převzetí eura. *Politická ekonomie*, 2006, č. 1, s. 1–21.

Dinan, D.: *Ever closer union: an introduction to European integration* (3rd edition). Houndmills, UK, Plagrave Macmillan 2005, 665 stran. ISBN 0-333-96171-4.

ECB: Monthly Bulletin. ECB, Frankfurt am Main, (různá čísla). ISSN 1561-0136.

ECFIN: Statistical Annex of European Economy. DG ECFIN Brussels, Spring 2006, 217 s. URL: ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2006/statannex0106_en.pdf (citace: 29. 6. 2006).

EUROSTAT: *Structural Indicators*, Luxemburg, EUROSTAT, 2006, URL: epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1996.45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_national_accounts&depth=2 (29. 6. 2006).

Frait, J., Komárek, L.: *Exchange Rate and Monetary Developments in Accesion Countries*. In: *Reforming the Financial Sector in Central European Countries* Polouček, S. (ed.). Houndmills, Basingstoke, Plagrave Macmillan 2004, s. 169–210. ISBN 1-4039-1546-6.

Greene, W. H.: *Econometric analysis* (5th. edition). Upper Saddle River, Prentice Hall, 2003, 1026 stran. ISBN 0-13-066189-9.

- Obsfeld, M., Rogoff, K.: *Foundation of International Macroeconomics*. Cambridge, MA, MIT Press, 1998, 804 stran. ISBN 0-262-15047-6.
- OECD (2006): OECD Economic Surveys 2006 Poland. Paris, OECD June 2006 145 stran. URL: <http://titania.sourceoecd.org/upload/1006111e.pdf> (30. 6. 2006).
- Officer, L.: The Purchasing-Power-Parity Theory of Exchange Rates: A Review Article. *International Monetary Fund Staff Papers*, 1976, No. 1, s. 1–60.
- Rother, P., Süppel, R.: East Germany, Central Europe, and Risk of Real Convergence Overshooting. *Finance a úvěr*, 2003, č. 9-10, s. 374–393.
- Samuelson, P. A.: Theoretical Notes on Trade Problems. *The Review of Economics and Statistics*. May 1964, No. 2, s. 145–154.
- Sell, F. L.: Die Stabilitätsprogramme der EU: Anspruch und Wirklichkeit. *Wirtschaftsdienst*, 2004, Nr. 5, s. 331–340.
- Skořepa, M.: K rozdílům v cenových hladinách mezi ČR a Německem. *Finance a úvěr*, 2001, č. 6, s. 350–363.
- Slavík, C. Reálná konvergence České republiky k EU v porovnání s ostatními novými členskými zeměmi. Praha, CESES UK, 2005 (Pracovní sešit 3).
- Spěváček, V., Vintrová, R., Hájek, M., Žďárek, V.: Růst, stabilita a konvergence české ekonomiky v letech 1996–2005. Praha, CES VŠEM 2005 (Working Paper No. 12).
- Tumel-Guregell, G., Mooschlechner, P. (eds.): *Structural challenges for Europe*, Cheltenham, UK, Edward Edgar 2003 (a), 490 stran, ISBN 1-84379-241-2,
- Tumel-Guregell, G., Mooschlechner, P. (eds.): *Economic convergence and divergence in Europe: growth and regional development in an enlarged European Union*, Cheltenham, UK, Edward Edgar 2003 (b), 471 stran, ISBN 1-84376-241-2.
- Vintrová, R. What GDP Indicators Do Not Tell You: Alternative Indicators of Economic Growth and Real Convergence. *Finance a úvěr*, 2005, č. 11–12, s. 579–595.
- Vintrová, R., Žďárek, V.: Konvergence České republiky a Slovenské republiky – současný stav a vybrané problémy, *Ekonomický časopis*, 2006 (v tisku).
- WB: *EU8 Quarterly Economic Report*, Warsaw, World Bank February 2006.
- Žďárek, V.: Vybrané problémy reálné a nominální konvergence, Konference Firma a konkurenční prostředí 2006, MZLU Brno, 2. – 3. 3. 2006 (sborník v tisku).

Kontaktní údaje:

Ing. Václav Žďárek,
Centrum ekonomických studií VŠEM,
I. P. Pavlova 3, 120 00 Praha 2,
vaclav.zdarek@vsem.cz.